

1.01
Prejeto 5.7.2006

UDK 323(497.1)"1923/1924"

Mateja Ratej*

Politika narodnega sporazuma - Slovenska ljudska stranka v vladi Ljubomirja Davidovića

IZVLEČEK

Avtorica je v razpravi prikazala politiko Slovenske ljudske stranke in opozicijskih parlamentarnih strank, ki jih je v okviru Federalističnega/Opozicijskega bloka od skupščinskih volitev leta 1923 proti vladi Nikole Pašiča združevala politika narodnega sporazuma. Poleti 1924 so na čelu z Ljubomirjem Davidovičem sestavile vlado, ki jo avtorica zaradi nekaterih programskih poudarkov imenuje vlada meščanske levece.

Ključne besede: Slovenska ljudska stranka, Anton Korošec, Demokratska stranka, Ljubomir Davidović, Vojislav Marinković, načrt o samoupravah, rimski sporazum

ABSTRACT

THE POLICY OF NATIONAL AGREEMENT - THE SLOVENE PEOPLE'S PARTY IN THE GOVERNMENT OF LJUBOMIR DAVIDOVIĆ

In the paper, the author presents the policy of national agreement exercised after the 1923 parliamentary elections by the Slovene People's Party and other opposition parties in the framework of the Federalist/Opposition Bloc against the government of Nikola Pašić. In Summer 1924, the said parties formed a government under the leadership of Ljubomir Davidović, which has been labelled 'a government of the bourgeois left' by the author because of its programme orientation.

Key words: Slovene People's Party, Yugoslav Democratic Party, opposition, Anton Korošec, Ljubomir Davidović, Vojislav Marinković, self-government, Treaty of Rome

Zastopniki Slovenske ljudske stranke (SLS), Hrvatske republikanske seljačke stranke in Jugoslovanske muslimanske organizacije so 19. septembra 1923 v Zagrebu potrdili nadaljevanje skupne politične dejavnosti za zlom centralističnega režima,¹ ki so ji bili pod imenom Federalistični blok² zavezani od parlamentarnih

* Dr., asistentka, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Filozofski inštitut, SI-1000 Ljubljana, Novi trg 2; e-mail: mratej@zrc-sazu.si

¹ Slovenec, 20. 9. 1923, str. 1, Federalistični blok složno proti vladi; Slovenski gospodar, 20. 9.

volitev marca 1923. Opazna razhajanja o načinih delovanja in stopnji podreditve skupni politiki med njimi so se v Slovenski ljudski stranki jeseni 1923 kazala kot nezadovoljstvo nad zavlačevanjem izvedbe občinskih volitev v Sloveniji, saj so želeli svojo volilno zmago na skupščinskih volitvah potrditi tudi v občinah.³ Za vodstvo SLS je sestanek opozicijskih voditeljev pomenil moteč element pri vodenju pogovorov s predstavniki vlade, načrti o oblikovanju močnega opozicijskega bloka, ki bi na podlagi skupnega programa po padcu vlade Nikole Pašića prevzel vladni kabinet, pa alternativo za primer neuspešnih vladnih pogajanj.⁴

Odločilnega pomena za poenotenje stališč o vlogi SLS v nastajajočem bloku opozicijskih strank so bili zaključki zbora zaupnikov kot najvišjega organa stranke v Ljubljani 5. novembra 1923.⁵ Pogovori načelnika s predstavniki Narodne radikalne stranke so zašli v slepo ulico do te mere, da je strankino vodstvo javno izražalo nestrinjanje z njeno politiko.⁶ Anton Korošec je potrdil dokončno pripravljenost za sodelovanje v bloku opozicijskih strank s ciljem strmoglaviti centralistični režim, izvesti skupščinske volitve in sprožiti sodne postopke za primere korupcije v državni upravi. Obenem je obelodanil glavni razlog za prekinitev pogajanj s predstavniki vlade: *"In če prihajajo snubci od vseh strani, mi jim pravimo: lahko nas imate, toda nikdar ne brez avtonomije."*⁷ Koroščev nastop je pozitivno vplival na poglobitev sodelovanja opozicijskih strank, stališča pa so 11. novembra 1923 soglasno sprejeli tudi na zboru strankinih zaupnikov v Murski Soboti in na shodih poslancev SLS v mariborskem volilnem okrožju.⁸

Po neuspešnih pogajanjih med vladno Narodno radikalno stranko in SLS je prišlo do poskusov prestopa nekaterih poslancev SLS v Narodno radikalno stranko. Zaradi njegove vloge v ljubljanski strankini organizaciji je bil med njimi pomenljiv

1923, str. 3, Naši poslanci med ljudstvom; Jutro, 23. 9. 1923, str. 1, Enoten opozicijski blok?; Jutro, 6. 10. 1923, str. 1, Strah pred opozicijskim blokom; Straža, 24. 9. 1923, str. 1, Složna proticentralistična opozicija.

2 Opozicijske stranke so po velikem uspehu avtonomistične državnopravne ideje na skupščinskih volitvah 27. 3. 1923 v Zagrebu sklenile večstranski sporazum o skupnem nastopu v okviru *Federalističnega bloka* proti vladi Nikole Pašića in državnemu centralizmu. Članice novo nastalega bloka, med katerimi je bila s HRSS in JMO tudi SLS, je povezovalo prepričanje, da je vprašanje notranje ureditve države mogoče rešiti le na podlagi revizije ustave s soglasjem predstavnikov v Kraljevini SHS združenih narodov. Izrekli so se za oblikovanje federativno urejene skupnosti avtonomnih dežel s skupno vojsko in zunanjo politiko, podrobnejšega skupnega programa pa niso oblikovali; prav tako niso organizirali čvrste skupne politične organizacije niti skupne politične taktike v Narodni skupščini, o kateri so se dogovarjali sprti in po potrebi.

3 Slovenec, 28. 3. 1923, str. 1, Načelen sporazum med SLS, Spahom in Radićem; Slovenec, 15. 4. 1923, str. 1, Komuniké o skupni seji načelstva in vodstva SLS; Branislav Gligorijević: *Parlament i političke stranke u Jugoslaviji (1919-1929)*. Beograd 1979 (dalje Gligorijević, *Parlament i političke stranke*), str. 150-151; Atif Purivatra: *Jugoslavenska muslimanska organizacija u političkom životu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*. Sarajevo 1977 (dalje Purivatra, *Jugoslavenska muslimanska organizacija*), str. 146 in 160.

4 Slovenec, 12. 10. 1923, str. 1, Hrupna seja Narodne skupščine.

5 Slovenec, 13. 10. 1923, str. 1, Akcija demokratov za opozicijski blok; Slovenec, 14. 10. 1923, str. 1, Parlamentarni položaj; Straža, 15. 10. 1923, str. 1, Demokrati za opozicijski blok.

6 Straža, 7. 11. 1923, str. 1, Zbor zaupnikov SLS v Ljubljani; Jutro, 7. 11. 1923, str. 2, Žalostno zborovanje SLS.

7 Nadškofijski arhiv Ljubljana, A. B. Jeglič, Dnevnik, 18. 11. 1923; Straža, 7. 11. 1923, str. 1, Zbor zaupnikov SLS v Ljubljani.

8 Slovenec, 6. 11. 1923, str. 1, Zbor zaupnikov SLS.

9 Prav tam; Slovenec, 9. 11. 1923, str. 1, Velik vtis govora Korošca; Straža, 12. 11. 1923, str. 1, Utis zbora SLS na muslimanske kroge; Slovenec, 16. 11. 1923, str. 2, Zbor zaupnikov SLS v Murski Soboti; Slovenski gospodar, 22. 11. 1923, str. 2-3; 29. 11. 1923, str. 2, Iz delovanja naših poslancev.

zlasti primer urednika *Slovenca* Franca Terseglava, ki je bil deležen negativne ocene radikalskega poročevalca Leopolda Lenarda, po prvi svetovni vojni prav tako člana SLS; v svojem pismu politiku Narodne radikalne stranke Lazarju Markoviću je zapisal: "*Terseglav, urednik Slovenca i drugih klerikalnih listova ima sposobnosti, a još veće ambicije, meni ne izgleda poverljiv, nije mi simpatičan mada nemam ništa protiv njega konkretno.*"⁹ Odmeven je bil tudi poskus prestopa prekmurskega poslanca SLS Geze Šiftarja, ker je mariborski oblastni odbor Narodne radikalne stranke postopke za prestop izvajal mimo strankinega akcijskega odbora za Prekmurje, od koder je prihajal Šiftar.¹⁰ S politiko SLS nezadovoljni poslanec je po neuspešnih pogajanjih za prestop v Narodno radikalno stranko oktobra 1926 iskal stike tudi s predstavniki Samostojne demokratske stranke.¹¹

Ostre izmenjave mnenj med vladnimi in opozicijskimi poslanci v posameznih skupščinskih odborih in na sejah Narodne skupščine, v katerih so od izrednega sklica 20. septembra 1923 od poslancev Jugoslovanskega kluba aktivno sodelovali predvsem Fran Kulovec ter štajerski poslanci Franjo Žebot, Vladimir Pušenjak, Ivan Vesenjani in Josip Hohnjec,¹² so se ob koncu leta umirile.¹³ Predstavniki opozicijskih strank so do sredine januarja 1924 pripravili skupno programsko osnovo poglobljene oblike sodelovanja: revizija vidovdanske ustave, ki bo sledila strmoglavljenju vlade radikalskega prvaka Nikole Pašića in razpisu skupščinskih volitev, potekali pa so tudi intenzivni pogovori s prvakom Jugoslovanske demokratske stranke Ljubomirjem Davidovičem za priključitev opozicijskemu bloku.¹⁴

V decembru 1923 je prišlo v tej najmočnejši opozicijski stranki v Narodni skupščini do diferenciacije, ki je oslabila vpliv unitaristično in centralistično orientiranega Svetozarja Pribičevića in omogočila Davidovičevim pristašem sprejetje politike približevanja Federalističnemu bloku. Njihov po predlogu Vojislava Ma-

⁹ Arhiv Srbije i Crne gore (dalje ASCG), fond Lazar Marković (št. fonda 85 - dalje ASCG 85), fasc. 2/6, Pismo Emila Stefanovića Lazarju Markoviću, 30. 3. 1924; ASCG 85, fasc. 2/6, Pismo Leopolda Lenarda Lazarju Markoviću, Beograd 5. 4. 1924.

¹⁰ Do zapletov v zvezi s prestopom prekmurskega poslanca v Narodno radikalno stranko je prišlo, ker je mariborski oblastni odbor Narodne radikalne stranke postopke za prestop izvajal mimo strankinega akcijskega odbora za Prekmurje, od koder je prihajal Geza Šiftar. Nezadovoljni poslanec SLS se je oktobra 1926 želel priključiti tudi Samostojni demokratski stranki. ASCG 85, fasc. 2/6, Pismo predsednika Akcijskega odbora Narodne radikalne stranke za Prekmurje Glavnemu odboru Narodne radikalne stranke v Beogradu, Murska Sobota 14. 2. 1924; Jutro, 19. 10. 1923, str. 2, Politična dezertacija iz SLS; Slovenec, 21. 10. 1923, str. 1, Poslanec Šiftar zvest programu SLS; Straža, 22. 10. 1923, str. 3, Lumparije in nepoštenosti mariborskih radikalov; Slovenec, 23. 10. 1923, str. 1, Od blamaže do blamaže; Slovenec, 24. 10. 1923, str. 1, Ogorčenje srbskih radikalov nad slovenskimi radikali; Slovenec, 24. 10. 1923, str. 2, Razkrinkana radikalija; Slovenski gospodar, 1. 11. 1923, str. 1, Kako so se osmešili slovenski radikali; Jutro, 1. 11. 1923, str. 2, Klerikalci v ofenzivi proti radikalom.

¹¹ Slovenec, 10. 10. 1926, str. 7, Poslanec Šiftar prestopil k Pribičeviću; Slovenec, 12. 10. 1926, str. 3, Poslanec Geza Šiftar.

¹² Slovenec, 22. 9. 1923, str. 1, Seja finančnega odbora; Slovenec, 25. 9. 1923, str. 1, Razprava o železničarskem zakonu; Slovenec, 27. 9. 1923, str. 1, Razprava o Reki v parlamentu; Straža, 10. 10. 1923, str. 1, Proti previsokim taksam in pristojbinam; Slovenec, 10. 11. 1923, str. 1, Razprava v finančnem odboru; Slovenec, 11. 11. 1923, str. 1, Delo naših poslancev v finančnem odboru; Slovenec, 15. 11. 1923, str. 1, Vlada prikriva dohodke iz Slovenije; Slovenec, 20. 11. 1923, str. 1, Kritika državnega proračuna; Slovenec, 22. 11. 1923, str. 1, Razprava o prosvetnem proračunu; Slovenec, 30. 11. 1923, str. 1, Proračun prometnega ministra; Slovenec, 12. 12. 1923, str. 2, Ekspoze ministra Ninčiča; Slovenec, 15. 12. 1923, str. 1, Poslanci Jugoslovanskega kluba proti militarizmu.

¹³ Slovenec, 13. 12. 1923, str. 1, Položaj v parlamentu; Slovenec, 19. 12. 1923, str. 1, Razgovori Korošca z voditelji strank.

¹⁴ Jutro, 3. 1. 1924, str. 1, Napoved političnega preokreta; Slovenec, 11. 1. 1924, str. 1, Akcija za opozicionalni blok.

rinkovića preoblikovan program o spremembah državne uprave je predvideval razširitev pristojnosti samoupravnih organov v oblasteh.¹⁵ Jugoslovanska demokratska stranka je pri vzpostavitvi centralistične državne ureditve odigrala vidno vlogo, zato je politika njenega vodstva pri zastopnikih Federalističnega bloka zbujala nezaupanje. Reforme v demokratskem programu so prvi pozdravili v Jugoslovanski muslimanski organizaciji, v vodstvu Hrvatske republikanske seljačke stranke pa so bili do njih zadržani, ker niso jasno opredeljevale zakonodajnih pristojnosti za samoupravne enote.¹⁶ Vodstvo SLS je bilo priključitvi Davidovićeve skupine opozicijskemu bloku zaradi prizadevanj po sklenitvi narodnega sporazuma med Slovenci, Hrvati in Srbi načeloma naklonjeno, vendar je prvo srečanje predstavnikov Federalističnega bloka z Davidovičem 12. oktobra 1923 prav tako spremljalo z zadržanostjo.¹⁷ Na Marinkovičev program kot nadomestek za svoj avtonomistični državnopравни program¹⁸ ni pristalo.¹⁹

Anton Korošec tudi ni bil pripravljen dati soglasja Davidovičevim načrtom o prevzemu vlade po skupščinskih volitvah, saj je imel neposredno pred oblikovanjem novega opozicijskega bloka pogovore z vodstvom Narodne radikalne stranke glede sistiranja zakona o upravni razdelitvi Slovenije, ki mu je stranka naspro-

¹⁵ Marinkovičev načrt je bil objavljen 28. 12. 1923 v osrednjem glasilu Demokratske stranke *Demokratija*; besedilo načrta glej v Gligorijević Branislav: Demokratska stranka i politički odnosi u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca. Beograd 1970, (dalje Gligorijević, Demokratska stranka) str. 354.

¹⁶ Gligorijević, Parlament i političke stranke, str. 160; Purivatra, Jugoslavenska muslimanska organizacija, str. 165.

¹⁷ Odnos opozicijskih partneric do predstavnikov Jugoslovanske demokratske stranke se je izboljšal šele po odhodu Svetozarja Pribičevića, ki je 25. 3. 1924 ustanovil Samostojno demokratsko stranko in vstopil v Narodni blok Nikole Pašića. Pribičeviću so se priključili tudi slovenski demokrati, ki so predstavljali največjega političnega konkurenta SLS v Sloveniji, medtem ko so bili pristaši Ljubomirja Davidovića po preoblikovanju Jugoslovanske demokratske stranke organizirani v Demokratski stranki. Slovenec, 11. 12. 1923, str. 1, Nevzdržen položaj vlade; Gligorijević, Parlament i političke stranke, str. 160-161; Purivatra, Jugoslavenska muslimanska organizacija, str. 170-171.

¹⁸ Poslanci Jugoslovanskega kluba so ustavnemu odboru Ustavodajne skupščine 12. 2. 1921 predložili ustavni načrt, ki je predvideval delitev Kraljevine SHS na šest avtonomnih pokrajin (Srbija, Hrvaška in Slavonija z Medžimurjem, Bosna in Hercegovina z Dalmacijo, Črna gora, Vojvodina, Slovenija s Prekmurjem), od katerih bi vsaka imela svojo pokrajinsko skupščino in pokrajinsko vlado kot najvišji izvršni organ pokrajinske samouprave. Le-ta je bila predvidena na področju notranje, finančne in socialne politike ter pravosodja, za obrt, trgovino, gradbeništvo, gozdarstvo, rudarstvo, kmetijstvo (posebej pri izvedbi agrarne reforme) ter na področju izobraževanja in verskih zadev. V področje pristojnosti pokrajinskih skupščin bi spadal administrativni nadzor nad organi pokrajinske samouprave, sprejemanje pokrajinske zakonodaje in pokrajinskega proračuna ter razpolaganje s pokrajinskim premoženjem. Besedilo ustavnega predloga je vsebovalo avtonomistične državnopravne zahteve, ki jih je SLS sprejela v svoj program. Le-ta je v obravnavanem času predstavljal idejni agens strankinega delovanja. Gligorijević, Parlament i političke stranke, str. 104; Momčilo Zečević: Slovenska ljudska stranka in jugoslovansko zedinjenje 1917-1921 : od majniške deklaracije do vidovdanske ustave. Maribor 1977 (dalje Zečević, Slovenska ljudska stranka), str. 357-358, 363 in 388-389; Perovšek Jurij: Programi političnih strank organizacij in združenj na Slovenskem v času Kraljevine SHS (1918-1929), Ljubljana 1998 (dalje Perovšek, Programi političnih strank), str. 77-79; Mateja Ratej: Slovenski politični katolicizem s posebnim poudarkom na razvoju dogodkov na Štajerskem med leti 1923 in 1929. Doktorska disertacija, Univerza v Mariboru 2004, str. 36.

¹⁹ NAL, A. B. Jeglič, Dnevnik, 20. 1. 1924; Slovenec, 19. 10. 1923, str. 1, Tajen demokratski načrt o samoupravah; Slovenec, 6. 11. 1923, str. 1-2, Zbor zaupnikov SLS; Slovenec, 7. 11. 1923, str. 2, Govor Janka Brejca na zboru zaupnikov SLS; Slovenec, 22. 12. 1923, str. 1, Predlog Voje Marinkovića o samoupravah sprejet; Straža, 2. 1. 1924, str. 1, Za revizijo in proti njej; Slovenec, 8. 1. 1924, str. 1, Slovenski gospodar, 10. 1. 1924, str. 3, Odgovor na apel; Naši poslanci na shodih; Straža, 18. 1. 1924, str. 1, Organizacija široke ljudske samouprave; Slovenec, 19. 1. 1924, str. 1, Konferenca Korošec-Davidovič.

tovala.²⁰ Dodaten razlog za Koroščevo previdnost je bil slabši rezultat Jugoslovanske demokratske stranke in Jugoslovanske muslimanske organizacije na skupščinskih volitvah leta 1923 v primerjavi z volitvami leta 1920, nejasno pa je bilo tudi, kako bo na volivce vplivala dejavna vključitev predstavnikov Hrvatske republikanske seljačke stranke v blok opozicijskih strank.²¹

Do končnega soglasja o sodelovanju med predstavniki SLS, Hrvatske republikanske seljačke stranke in Jugoslovanske muslimanske organizacije je prišlo 26. januarja 1924 na konferenci Federalističnega bloka v Zagrebu.²² Sklepnih pogajanj sta se v imenu Jugoslovanskega kluba udeležila poslanec Jurij Kugovnik in Anton Korošec.²³ Člani izvršnega odbora SLS so načelniku zaupali nadaljnja pooblastila za delovanje v okviru strankinega programa in po usklajevanjih med predstavniki opozicijskih strank omilili stališče do Marinkovičevega načrta o samoupravah.²⁴

Vzporedno s poglobitvijo sodelovanja predstavnikov opozicijskih strank so se odvijala prizadevanja za padec Pašičeve vlade. Prvi skupni nastop v tej smeri je bil povezan s sklenitvijo Rimskega sporazuma, ki je med drugim dodeljeval Kraljevini Italiji pravico do aneksije Reke ter so ga po večmesečnem diplomatskem pritisku zahodne jugoslovanske sosedne in v skladu s smernicami politike držav Male antante 27. januarja 1924 podpisali italijanski predsednik vlade Benito Mussolini, minister za zunanje zadeve Kraljevine SHS Momčilo Ninčić in ministrski predsednik Kraljevine SHS Nikola Pašić.²⁵ Status Reke so urejala določila mednarodnih pogodb (predvsem Rapalske pogodbe²⁶), ker pa predsednik vlade za skle-

²⁰ Jutro, 18. 12. 1923, str. 1, Klerikalci na ministrskem pragu; Jutro, 19. 12. 1923, str. 1, Kako se ponujajo klerikalci radikalom; Jutro, 20. 12. 1923, str. 1, Klerikalci se zopet pregrupirajo; Jutro, 22. 12. 1923, str. 1, Radikali naznanjajo prekinjenje s klerikalci; Straža, 7. 1. 1924, str. 1, Razgovor s Koroščem; Jutro, 20. 1. 1924, str. 1, Kombinacije o opozicijskem bloku; Jutro, 22. 1. 1924, str. 1, Vladine priprave proti opoziciji; Jutro, 24. 1. 1924, str. 2, Opozicijski blok; Jutro, 26. 1. 1924, str. 1, Radikalni napor proti bloku.

²¹ Slovenec, 23. 1. 1924, str. 2, Razgovori za opozicionalni blok; Ferdo Čulinović: Jugoslavija između dva rata, I. del, Zagreb 1961 (dalje Čulinović, n.d., I. ali II.), str. 409.

²² Slovenec, 27. 1. 1924, str. 1, Soglasni sklepi na konferenci federalističnega bloka.

²³ Jutro, 3. 1. 1924, str. 1, Napoved političnega preokreta; Straža, 7. 1. 1924, str. 1, Razgovor s Koroščem; Jutro, 19. 1. 1924, str. 1, Pred opozicijskim blokom?; Slovenec, 27. 1. 1924, str. 1, Soglasni sklepi na konferenci federalističnega bloka.

²⁴ Slovenec, Seja izvrševalnega odbora SLS; Slovenec, 29. 1. 1924, str. 2, Dva bloka; Jutro, 12. 12. 1924, str. 1, Marinkovičev načrt kot osnova upravnega programa opozicionalnega bloka; Jutro, 16. 2. 1924, str. 1, Posvetovanja opozicije; Jutro, 17. 2. 1924, str. 1, Zagrebška posvetovanja o opozicionalnem bloku; Slovenec, 20. 2. 1924, str. 1, V čem opozicionalni blok soglašaja?

²⁵ ASCG, fond Narodna skupščina Kraljevine Jugoslavije (št. fonda 72 - dalje ASCG 72), fasc. 46/189, Zakon o sporazumu na Reki, Beograd 1924; Slovenec, 13. 1. 1924, str. 1, Konferenca male antante zaključena; Bogdan Krizman: Vanjska politika jugoslavenske države 1918-1941: Diplomatsko-historijski pregled Zagreb 1975 (dalje Krizman, Vanjska politika jugoslavenske države), str. 43.

²⁶ Rapalska pogodba je bila podpisana 12. 11. 1920 med Kraljevino Italijo in Kraljevino SHS. Določala je mejo med obema državama, ki je močno zarezala v slovensko narodno ozemlje, in sicer na črti: Peč-Jalovec-Triglav-Možic-Porezen-Blegoš-Hotedršica-Planina-Javornik nad Cerknico-Biška gora-Snežnik-Kastav-Jadransko morje. Kraljevini Italiji je po pogodbi pripadal Zadar in otoki Cres, Lošinj, Lastovo ter Palagruža, Reki pa je bil priznan status svobodnega mesta. Podpis pogodbe je slabo vplival na položaj SLS pred volitvami v Ustavodajno skupščino, saj je bil Anton Korošec član ministrskega sveta in njen podpisnik. V času italijansko-jugoslovanskih pogajanj je večkrat opozarjal na popustljivost pri reševanju jadranskega vprašanja, obžaloval je, da je bila pogodba sklenjena pod neugodnimi pogoji za Kraljevino SHS, a je hkrati poudaril nujnost njene ratifikacije.

Slovenec, 8. 4. 1920, str. 1-5, Zbor zaupnikov Slovenske ljudske stranke; Slovenec, 19. 11. 1920, str. 3, Korošec o ratifikaciji; Metod Mikuž: Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917-1941. Ljubljana 1965, (dalje Mikuž, Slovenci v stari Jugoslaviji) str. 188; Čulinović, n.d., II., str. 291; Zečević, Slovenska ljudska stranka, str. 338-341; Krizman, Vanjska politika jugoslavenske države, str. 38.

nitev nove pogodbe ni pridobil predhodnega soglasja v Narodni skupščini,²⁷ so predstavniki opozicijskih strank pred predložitvijo zakona v ratifikacijo Narodni skupščini v protestni resoluciji zahtevali, da reševanje reškega vprašanja prevzame Društvo narodov.²⁸

Vodstvo Jugoslovanske demokratske stranke se je pridružilo stališču vlade, da izhaja Rimski sporazum iz določil novembra 1920 sklenjene Rapalske pogodbe, zato resolucije ni podprlo.²⁹ Poslanca Jugoslovanskega kluba Anton Sušnik in Fran Kulovec ter Josip Hohnjec kot član posebnega odbora, imenovanega ob predložitvi Rimskega sporazuma Narodni skupščini, so nastopali proti ratifikaciji pogodbene listine, sporazum pa so ocenili kot poskus italijanskega prodora na Balkan.³⁰ Papež Pij XI. je ob srečanju s Pašičem v Rimu 29. januarja 1924 pozdravil sklenitev Rimskega sporazuma, kar je bila posledica prizadevanj za cerkveno razdelitev škofij v zadarski nadškofiji in za sklenitev konkordata s Kraljevino SHS. V Jugoslovanskem klubu tudi po papeževem priznanju Rimskega sporazuma niso spremenili odločnega opozicijskega stališča do mednarodne pogodbe³¹ - glasovanje o ratifikaciji je bilo na dnevnem redu Narodne skupščine 19. februarja 1924, poslanci Jugoslovanskega in Muslimanskega kluba so po prebrani skupni izjavi obeh klubov zapustili zasedanje.³² To je pričalo o trdnem položaju SLS v Federalističnem bloku. V slovenskem demokratskem taboru so zasluge za Pašičev obisk pri papežu pripisovali Koroščevim zvezam v Vatikanu, s čimer so želeli pri opozicijskih strankah povzročiti nezaupanje do načelnika SLS.³³

²⁷ Dejansko je 79. člen vidovdanske ustave vseboval varovalo za zaščito odločitev izvršne oblasti, saj je pristojnost zakonodajnega telesa predvideval po predhodnem definiranju narave mednarodnih sporazumov: "*Kralj sklepa pogodbe s tujimi državami, toda za potrditev teh pogodb je treba predhodne odobritve Narodne skupščine. Za potrditev čisto političnih sporazumov, ako niso protivni ustavi in zakonom, ni treba predhodne odobritve Narodne skupščine.*" Ustava Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, Ljubljana 1925, str. 30.

²⁸ Slovenec, 23. 1. 1924, str. 1, Resolucija dr. Korošca in dr. Spahe; Krizman, Vanjska politika jugoslovanske države, str. 38.

²⁹ Gligorijević, Parlament i političke stranke, str. 161.

³⁰ Stenografske beleške Narodne skupščine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, št. 17/26. 1. 1924, 16. redno zasedanje, str. 314-316; Stenografske beleške Narodne skupščine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, št. 51/26. 9. 1923, 43. redno zasedanje, str. 1406-1409; št. 4/27. 10. 1923, 3. redno zasedanje, str. 16; Slovenec, 27. 9. 1923, str. 1, Razprava o Reki v parlamentu; Straža, 1. 10. 1923, str. 1, Reška tragedija; Slovenec, 15. 1. 1924, str. 1, Tajinstvena pogodba; Slovenec, 16. 1. 1924, str. 1, Ozadje italijansko-jugoslovanske aliance; Slovenec, 17. 1. 1924, str. 1, Kdo je odgovoren?; Slovenec, 22. 1. 1924, str. 1, Protest dr. Korošca pri Pašiču; Andrej Rahten: Slovenska ljudska stranka v beograjski skupščini. Jugoslovanski klub v parlamentarnem življenju Kraljevine SHS 1919-1929. Ljubljana 2002, str. 114.

³¹ Slovenec, 30. 1. 1924, str. 1, Pašič pri papežu; Jutro, 31. 1. 1924, str. 1, Papeževa navodila klerikalcem?; Slovenec, 20. 2. 1924, str. 1, Rimska konvencija sprejeta; Domoljub, 6. 2. 1924, str. 74-75, Proti sv. Očetu. Več o odnosu Katoliške cerkve do rešitve reškega vprašanja Nikola Žutić: Kraljevina Jugoslavija i Vatikan. Beograd 1994, str. 87-104.

³² Besedilo izjave Jugoslovanskega in Muslimanskega kluba proti ratifikaciji Rimskega sporazuma z 19. februarjem 1924 je bilo sledeče: "*Sporazum med vladama Kraljevine SHS in Kraljevine Italije zaveda vitalne interese Hrvatov in Slovencev in povzroča splošnim jugoslovanskim narodnostnim in ekonomskim interesom nenadomestljivo škodo s tem, da se ponovno žrtvuje nenasitnemu italijanskemu imperializmu najvažnejša točka naše države. To odtrganje delov od živga hrvatskega organizma je na škodo celokupni naši državi, posebno pa Hrvatom in Slovincem. S popuščanjem Italijanom je sedanja radikalna vlada storila naroden greh, ki se ne more na noben način opravičiti. Radikalna vlada zasluži radi tega najhujšo obsodbo narodnih predstavnikov in zato Jugoslovanski in Muslimanski klub v znak protesta in ogorčenja ne bosta sodelovala pri glasovanju o nečastnem sporazumu.*"

Slovenec, 20. 2. 1924, str. 1, Rimska konvencija sprejeta. Podrobneje o vključevanju poslancev Jugoslovanskega kluba v razpravo o ratifikaciji rimskega sporazuma v Rahten, n. d., str. 113-117.

³³ Slovenec, 30. 1. 1924, str. 1, Pašič pri papežu; Jutro, 31. 1. 1924, str. 1, Papeževa navodila

Člani izvršnega odbora SLS so pred začetkom pridružitvenih pogajanj s predstavniki Jugoslovanske demokratske stranke, predvidenih po oblikovanju Federalističnega bloka, izrecno poudarjali zahteve svojega avtonomističnega programa, kar je pri političnih nasprotnikih zbuvalo dvom o uspešnosti pogajanj in domneve o oddaljevanju Slovenske ljudske stranke od Federalističnega bloka.³⁴ Pravi razlog zastoja v pogovorih o povezovanju je bilo težavno usklajevanje mnenj glede revizije ustave, za katero se Davidovičeva skupina ni jasno izrekla, in glede načrta o samoupravah Vojislava Marinkovića, ki naj bi postal temelj skupnega programa o reorganizaciji državne uprave; Korošec je s pogovori o nadaljnjem povezovanju opozicijskih strank odlašal tudi zaradi nestabilnega položaja vlade in nezaupanja do političnega zavezništva s Stjepanom Radićem.³⁵

Ljubomir Davidović, Anton Korošec, Mehmed Spaho in Vojislav Marinković so 7. marca 1924 parafirali sporazum o sodelovanju, nato pa 8. marca 1924 v Beogradu podpisali protokol o ustanovitvi Opozicijskega bloka.³⁶ Prvaki Jugoslovanske demokratske in SLS ter Jugoslovanske muslimanske organizacije so sklenili programska nesoglasja preseči z osredotočenjem na zlom Pašičevega režima, oblikovanje prehodne vlade za izvedbo skupščinskih volitev in na reševanje vprašanja državne ureditve na podlagi revizije vidovdanske ustave. V okviru zakonodajnega dela vlade so predvideli sprejetje zakonov o invalidih, o centralni upravi, o samoupravi, o občinah, o kreditiranju kmetov, o izenačevanju davkov in spremembe zakona o uradnikih.³⁷ Vodstvo Hrvatske republikanske seljačke stranke k sporazumu opozicije formalno ni pristopilo, vendar je predstavnikom Opozicijskega bloka že 2. marca 1924 zagotovilo sodelovanje v okviru širšega Opozicijskega bloka in pomoč pri strmoglavljenju vlade - prihod hrvaških poslancev v Narodno skupščino bi pomenil njen padec³⁸ - pod pogojem, da bodo poslanci SLS in Jugoslovanske muslimanske organizacije v primeru neuspele akcije rušenja vlade zapustili Narodno skupščino.³⁹ Pogovore z zastopniki opozicijskih strank je v

klerikalcem?; Jutro, 30. 1. 1924, str. 1, Sestanek šefov opozicije; Jutro, 1. 2. 1924, str. 1, Intrige proti opozicijskemu bloku; Jutro, 2. 2. 1924, str. 1, Posvetovanja med opozicijo; Jutro, 8. 2. 1924, str. 1, Optimizem v opozicijskih vrstah; Slovenec, 9. 2. 1924, str. 1, Priprave za opozicijski blok.

³⁴ Slovenec, 30. 1. 1924, str. 1, Poročilo Korošca v Jugoslovanskem klubu; Jutro, 31. 1. 1924, str. 1, Papeževa navodila klerikalcem?.

³⁵ Jutro, 5. 2. 1924, str. 1, Prva skupna seja opozicije; Vlada se maje; Domoljub, 6. 2. 1924, str. 74-75, Opozicijski blok; Jutro, 10. 2. 1924, str. 1, Opozicija pričakuje Pašičeva iznenadenja; Slovenec, 12. 2. 1924, str. 1, Razporejenost za opozicijski blok; Jutro, 12. 2. 1924, str. 1, Marinkovičev načrt kot osnova upravnega programa opozicijskega bloka; Straža, 13. 2. 1924, str. 1, Snovanje opozicijskega bloka; Jutro, 13. 2. 1924, str. 1, Odločilni dnevi v Beogradu; Domoljub, 13. 2. 1924, str. 90, Radićeva izpreobrnitev; Jutro, 14. 2. 1924, str. 1, Delo za opozicijski blok; Jutro, 15. 2. 1924, str. 1, Demokrati in revizija ustave; Jutro, 16. 2. 1924, str. 1, Posvetovanja opozicije; Jutro, 17. 2. 1924, str. 1, Zagrebška posvetovanja o opozicijskem bloku; Jutro, 23. 2. 1924, str. 1, Opozicijski blok; Domoljub, 14. 5. 1924, str. 1, Kupčija.

³⁶ Jutro, 8. 3. 1924, str. 1, Opozicijski blok je gotov; Slovenec, 9. 3. 1924, str. 1, Opozicijski blok ustvarjen.

³⁷ Gligorijević, Parlament i političke stranke, str. 160 in 377.

³⁸ Vodstvo HRSS je pričelo z abstinenčno politiko v predstaviških organih zaradi zavračanja načina dela Ustavodajne skupščine, kasneje pa jo je nadaljevalo kot akt nepriznavanja vidovdanske ustave.

Slovenski gospodar, 25. 5. 1922, str. 1, Iz seje vodstva SLS; Straža, 22. 5. 1922, str. 1, Seja vodstva SLS v Celju; Slovenski gospodar, 27. 4. 1922, str. 3, Naše zborovanje pri Sv. Lovrencu na Pohorju; Slovenski gospodar, 27. 4. 1922, str. 3, Kraljevina SHS; Straža, 3. 5. 1922, str. 2, Naša zborovanja; Slovenec, 19. 4. 1922, str. 1, Veličastna manifestacija za SLS.

³⁹ Slovenec, 20. 2. 1924, str. 1, V čem opozicijski blok soglašaja?.

imenu Hrvatske republikanske seljačke stranke vodil njen podpredsednik Vladimir Maček, saj je Stjepan Radić konec decembra 1923 odpotoval na Dunaj, kjer naj bi se sestajal s posameznimi člani Federalističnega bloka - tudi z Korošcem.⁴⁰

V SLS so Opozicijskemu bloku pripisovali velik pomen; posebno na Štajerskem so ga ocenjevali kot enega vrhuncev v političnem razvoju stranke in jugoslovanske države.⁴¹ Pred podpisom sporazuma so izpostavili zahteve svojega avtonomističnega programa in nujnost končne reorganizacije države na njegovi podlagi, iz česar lahko sklepamo, da Korošec s pristopom k Opozicijskemu bloku ni sprejel uresničevanja skupne politike na podlagi preoblikovanega Marinkovičevega samoupravnega načrta.⁴² Načelnik SLS je imel po Davidovičevih besedah aktivno vlogo pri oblikovanju Opozicijskega bloka,⁴³ ki se mu je po pooblastilu vodstva SLS povsem posvetil. Zadnje potrdilo o pravilnosti svoje politične taktike je dobil na seji vodstva 3. marca 1924 v Ljubljani, kjer so štajerski člani opozarjali na potrebno previdnost pri sodelovanju s Radićem zaradi njegovih poskusov razširjenja delovanja Hrvatske republikanske seljačke stranke v Slovenijo.⁴⁴

Previdnosti v pogajanjih Korošču ni manjkalo - marca 1924 se je večkrat srečal s predstavniki Narodne radikalne stranke, ki so skušali preprečiti sklenitev zveze opozicijskih strank;⁴⁵ v pogovorih je izražal nezaupanje do političnega zaveznitva s Radićem in poudaril, da je interes vodstva SLS vezan predvsem na osvojitve političnih postojank Hrvatske republikanske seljačke stranke na Hrvaškem potem, ko bi se njeno vodstvo doma politično kompromitiralo.⁴⁶

Prva skupna akcija po oblikovanju Opozicijskega bloka je bilo prizadevanje za verifikacijo poslanskih mandatov Hrvatske republikanske seljačke stranke.⁴⁷ Kot je kasneje v Narodni skupščini zatrjeval tudi poslanec SLS Anton Sušnik, so bili za verifikacijo hrvaških mandatov veliko bolj kot Radić zavzeti voditelji Opozicijskega bloka.⁴⁸ Okrepitev opozicijskih vrst v Narodni skupščini s 70 hrvaškimi poslanci bi močno vplivala na položaj vlade, zato je bila izbira politične taktike za potrditev poslanskih mandatov Hrvatske republikanske seljačke stranke rezultat mnenjskih usklajevanj voditeljev širšega Opozicijskega bloka.⁴⁹ Ker so menili, da

⁴⁰ Straža, 7. 1. 1924, str. 1, Razgovor s Korošcem; Purivatra, Jugoslavenska muslimanska organizacija, str. 166; Ivan Mužić: Stjepan Radić u kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca. Ljubljana 1987, str. 145.

⁴¹ Slovenski gospodar, 13. 3. 1924, str. 1, Osnovanje bloka proti Pašičevi vladi.

⁴² Slovenec, 15. 2. 1924, str. 1, Avtonomistični program SLS.

⁴³ Ljubomir Davidović: K sedanji krizi v državi. V: Socialna misel, 1924, str. 81-82.

⁴⁴ Jutro, 4. 3. 1924, str. 1, Seja vodstva SLS; Jutro, 4. 3. 1924, str. 2, Seja izvrševalnega odbora SLS; Slovenski gospodar, 20. 3. 1924, str. 1, Pred važnimi spremembami.

⁴⁵ Jutro, 6. 3. 1924, str. 1, Odločilni dnevi v Beogradu; Straža, 7. 3. 1924, str. 1, Vprašanje opozicionalnega bloka.

⁴⁶ Branislav Gligorijević: Kralj Aleksandar Karađorđević: srpsko-hrvatski spor. Beograd 2002, str. 231.

⁴⁷ HRSS je imela po skupščinskih volitvah 70 poslanskih mandatov, zaradi česar je Nikola Pašić skušal zagotoviti nadaljevanje strankine politike abstinence v Narodni skupščini in je onemogočal verifikacijo njenih mandatov. ASCG, fond Milan Jakovljević (št. fonda 82 - dalje ASCG 82), Pismo Nikole Pašića, Beograd 27. 3. 1923; Slovenec, 31. 3. 1923, str. 1, Vladni buletin o položaju.

⁴⁸ Stenografske beleške Narodne skupščine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, št. 49/22. 7. 1925, 40. redno zasedanje, str. 496-501, Govor Antona Sušnika ob sprejemanju deklaracije vlade Nikole Pašića.

⁴⁹ Slovenec, 11. 3. 1924, str. 1, Pašić za verifikacijo mandatov; Slovenec, 13. 3. 1924, str. 1, Prihod Radićevih poslancev v Belgrad; Straža, 10. 3. 1924, str. 1, Radićev odposlanec v Beogradu; Straža, 14. 3. 1924, str. 1, Opozicionalni blok.

bo Pašić v primeru verifikacije vseh 70 mandatov podal ostavko vlade, predstavniki Opozicijskega bloka pa niso želeli prevzeti politične odgovornosti za zakasnitve pri sprejemanju proračuna, je vodstvo Hrvatske republikanske seljačke stranke v dogovoru z njimi predložilo v potrditev le del poverilnic izvoljenih hrvaških poslancev.⁵⁰ Avdienca Korošca 31. marca 1924, med katero je kralju Aleksandru potrdil pripravljenost hrvaških poslancev na prihod v Narodno skupščino, a hkrati opozoril na ambivalentnost Radićeva stališča,⁵¹ je bila tako v vlogi širitve političnega manevrskega prostora Opozicijskega bloka - hkrati ne gre prezreti Koroščevega velikega nezaupanja do politike hrvaškega voditelja.⁵²

Kot so voditelji Opozicijskega bloka pravilno domnevali, je Pašić po prisegi 15 hrvaških poslancev v Narodni skupščini 24. marca 1924 odstopil z mesta predsednika vlade.⁵³ Idejni razcep v Jugoslovanski demokratski stranki mu je potem, ko kralj ni pristal na razpust Narodne skupščine in razpis volitev, 27. marca 1924 omogočil sestavo koalicijske vlade skupaj z zagovornikom centralistične in unitarne države Svetozarjem Pribičevićem, ki je bila po začetnih črkah imen političnih prvakov Pašića in Pribičevića skrajšano imenovana tudi prva P-P vlada.⁵⁴ Predstavniki Opozicijskega bloka so zavrnilo Pašičevo ponudbo za sodelovanje v vladi, saj bi le-to pomenilo sprejetje politike na načelih enotne državne ureditve.⁵⁵ Z zagotovljeno podporo poslanskega kluba Zemljioradniške stranke so izrazili pripravljenost za sestavo vlade in od predsednika Narodne skupščine Ljubomirja Jovanovića zahtevali takojšnjo rešitev verifikacije vseh poslanskih mandatov Hrvatske republikanske seljačke stranke.⁵⁶

Anton Korošec je bil v dneh po imenovanju Pašičeve vlade med najdejavnejšimi predstavniki Opozicijskega bloka, katerega skupni politični nastop je zaradi nepričakovanega oblikovanja Narodnega bloka (Pašić-Pribičević) zabeležil politični neuspeh.⁵⁷ Med opazovalci političnega dogajanja sta zbudjali pozornost in domneve o vstopu SLS v vlado avdienci Korošca pri kralju 8. in 14. aprila 1924, ker ju sam ni želel komentirati in sta bili med prvimi po nastopu vladne krize.⁵⁸ Od shoda zaupnikov novembra 1923 je nekajkrat posredno in neposredno omenjal uvedbo diktature in hkrati poudarjal nesprejemljivost skrajne rešitve notranjepolitične krize za SLS.⁵⁹ Nezadovoljstvo nad strankinim političnim položajem se je stop-

⁵⁰ Jutro, 15. 3. 1924, str. 1, Novi taktični ukrepi opozicije?; Jutro, 16. 3. 1924, str. 1, Premirje med vlado in blokom; Straža, 17. 3. 1924, str. 1, Kaj je z nastopom opozicijskega bloka?.

⁵¹ Gligoričević, Demokratska stranka, str. 372.

⁵² Slovenec, 23. 3. 1924, str. 1, Pred važnimi parlamentarnimi dogodki; Malodušnost ali manever v Zagrebu?.

⁵³ Slovenec, 25. 3. 1924, str. 1, Demisija g. Pašića; Jutro, 25. 3. 1924, str. 1, Radićevci v parlamentu - Demisija vlade; Straža, 26. 3. 1924, str. 1, Prihod hrvaških poslancev v Beograd.

⁵⁴ Jutro, 11. 3. 1924, str. 1, Demisija je pripravljena; Čulinović, n.d., I., str. 426.

⁵⁵ Slovenec, 25. 3. 1924, str. 1, Pašičev poizkusni mandat za sestavo nove vlade; Jutro, 26. 3. 1924, str. 1, Opozicijski blok odklonil pogajanja s Pašičem.

⁵⁶ Slovenec, 27. 3. 1924, str. 2, Naznanilo Korošca predsedniku skupščine; Slovenec, 28. 3. 1924, str. 1, Korupcionistični blok brez parlamentarne večine.

⁵⁷ Slovenec, 25. 11. 1924, str. 1, Volilni govor Korošca.

⁵⁸ Slovenec, 9. 4. 1924, str. 1, Avdience pri kralju. Korošec; Slovenec, 11. 4. 1924, str. 2, Izjava Korošca; Slovenec, 15. 4. 1924, str. 1, Močna delovna vlada na vidiku.

⁵⁹ Slovenec, 6. 11. 1923, str. 3, Zbor zaupnikov SLS; Slovenec, 2. 3. 1924, str. 1, Odmev zagrebškega razgovora v vladi; Slovenec, 28. 3. 1924, str. 1, Izjava Korošca; Slovenec, 20. 4. 1924, str. 1, Korošec o krizi; Slovenec, 12. 12. 1924, str. 1, Zbor zaupnikov SLS.

njevalo po Pašičevem prevzemu oblasti, ki so ga v stranki doživljali kot politični pritisk slovenskih demokratov na državno upravo v Sloveniji.⁶⁰

Anton Korošec je nelegitimnost drugega Pašičevega mandata 27. marca 1924 utemeljil v izjavi za javnost: "Po mojem prepričanju kriza ni definitivno rešena, in sicer iz sledečih razlogov: že sedaj je negotovo, če ima vlada večino, a drugo, da še ni verificiranih 50 mandatov HRSS. V slučaju verifikacije se otvori nova kriza. Mogoče je, da vlada ne misli na verifikacijo mandatov. V tem slučaju bi bila vsa vrata Hrvatom dejansko zaprta. To pa bi bila najbolj fatalna rešitev današnje krize. Tretja možnost bi bila, kakor se misli, da bi se šele po sprejetju proračuna izvršila verifikacija Radičevih mandatov, nakar naj bi se šlo takoj na volitve. Gotovo je, da je to želja nove vlade in to bi bila ovira (narodnemu, op. mt) sporazumu. Kaj bi moglo nastati, če bi Pašič in Pribičević ne mogla rešiti vprašanja sporazuma? V tem slučaju bi preostala le še diktatura."⁶¹

Prihod hrvaških poslancev v Narodno skupščino je v začetku aprila 1924 močno poslabšal položaj vlade; od 12. aprila 1924 je bila v odstopu, saj so načelniki opozicijskih poslanskih klubov vztrajali pri zahtevi o verifikaciji mandatov pred sprejetjem proračuna⁶² in so že 31. marca 1924 s poslanci protestno zapustili Narodno skupščino.⁶³ V resoluciji predstavnikov vseh opozicijskih strank v Narodni skupščini so 10. aprila 1924 pozvali kralja Aleksandra k ustavitvi neparlamentarnih vladnih postopkov, s čimer so merili predvsem na težave s potrditvijo hrvaških mandatov, neredno sklicevanje sej Narodne skupščine ipd.⁶⁴ Vodstvo Hrvatske republikanske seljačke stranke je 1. maja 1924 v razglasu poudarilo svojo republikansko usmeritev in kralju očitalo nenaklonjenost politiki sporazuma med Srbi, Hrvati in Slovenci.⁶⁵ Izjava je povzročila povečan nadzor oblasti nad delovanjem celotnega Opozicijskega bloka, katerega predstavniki so vzeli Radića v zaščito.⁶⁶ Notranja povezanost med članicami bloka je naraščala sorazmerno s poglobljanjem vladne krize,⁶⁷ svojo pripravljenost za sodelovanje v koncentracijski vladi mandatarja Marka Trifkovića pa so pogojevali z naslednjimi za vodstvo Narodne radikalne stranke nesprejemljivimi zahtevami: izključitev nasprotnikov

⁶⁰ Straža, 2. 4. 1924, str. 1, Obljube policajdemokracije; Slovenski gospodar, 3. 4. 1924, str. 1-2, Pašič-Pribičevićeva vlada; Slovenec, 9. 4. 1924, str. 1, Zahteve slovenskih uskokov.

⁶¹ Slovenec, 28. 3. 1924, str. 1, Izjava Korošca.

⁶² Državni proračun za leto 1924/1925 je stopil v veljavo 1. 4. 1924. Poslanci Jugoslovanskega kluba 28. 3. 1924 o njem niso glasovali, med proračunsko razpravo pa so imeli nanj številne pripombe. Izmed štajerskih poslancev je interese uslužbencev Južne železnice (ta je bila v lasti države) v imenu Jugoslovanskega kluba zastopal Franjo Žebot. V Jugoslovanskem klubu so temeljne pripombe strnili v zahtevo po povečanju proračunskih prilivov na podlagi povečanega gospodarskega donosa in sprejetju novega davčnega zakona, ki bi zagotavljal enakomerno davčno obremenitev državljanov, davek na luksuzne predmete ipd. Slovenec, 14. 3. 1924, str. 1, Slab dan za radikalno vlado; Straža, 21. 3. 1924, str. 2-3, 24. 3. 1924, str. 2-3, Kako je Pašičeva vlada varala železničarje?; Slovenec, 22. 3. 1924, str. 1, Narodna skupščina; Straža, 16. 4. 1924, str. 1, Pušenjak Vladimir, Državni dohodki.

⁶³ Slovenec, 28. 3. 1924, str. 2, Vseh 62 poslancev HRSS ostane v Beogradu; 30. 3. 1924, str. 1, Vladna manjšina išče sporazuma, Slovenec; Slovenec, 1. 4. 1924, str. 1, Obstrukcija proti nasilju.

⁶⁴ Slovenec, 11. 4. 1924, str. 1-2, Prvi odločni korak v odločni akciji opozicije; Slovenec, 13. 4. 1924, str. 1, Komuniste opozicije proti zlorabi predsedstva skupščine.

⁶⁵ Gligoričević, Parlament i političke stranke, str. 164.

⁶⁶ Slovenec, 3. 5. 1924, str. 1, Sestanek načelnikov opozicije.

⁶⁷ Slovenec, 15. 4. 1924, str. 2, Sestanek načelnikov opozicije; Slovenec, 25. 11. 1924, str. 1, Volilni govor Korošca; Slovenec, 17. 6. 1924, str. 3, Zagrebška konferenca opozicionalnih voditeljev.

politike narodnega sporazuma iz vlade, sojenje vpletenim v podkupovanje uradnih uslužbencev in spoštovanje ustavnih pravic državljanov.⁶⁸

Anton Korošec je ugibanja o samostojnem vstopu SLS v vlado komentiral z: "*Absolutno izključeno!*"⁶⁹ Računal je na sestavo vlade med predstavniki Opozicijskega bloka in narodnemu sporazumu privrženimi člani Narodne radikalne stranke.⁷⁰ Hrvaški literat in publicist Miroslav Krleža je 10. in 15. aprila 1924 v političnem dnevniku, sestavljenem iz poročil v dnevno-političnem časopisju, cinično opisal nastali položaj: "*Pojavile so se štiri parlamentarne kombinacije: 1. okrepitev radikalne vlade, 2. koncentracijska vlada, 3. vlada Bloka (Opozicijskega, op. mt) ali 4. volitve. Radikalne intrige preprečujejo drugo, tretjo in četrto kombinacijo. [...] Kriza se razpleta. Kriza se razpleta z nenavadno naglico, tako da se je premaknila z mrtve točke. Minister Korošec je po avdienci odpotoval v Ljubljano, da bo tam praznoval katoliško veliko noč. Nune v kaznilnici in samostanu v Begunjah so priredile svojemu ljubimcu in protektorju svečan sprejem. Kombinacije o koncentracijskem kabinetu s popom Korošcem na čelu so videti najverjetnejše.*"⁷¹

Nikola Pašić je 21. maja 1924 obnovil koalicijsko vlado v prejšnji sestavi.⁷² Vlada je v tednu dni verificirala preostale mandate Hrvaške republikanske seljačke stranke, nato pa je kralj do 20. oktobra 1924 prekinil zasedanja Narodne skupščine in tako opozicijskim poslancem onemogočil izglasovanje nezaupnice vladi.⁷³ Člani Opozicijskega bloka so vladi v razglasu z 29. majem 1924 odrekli legitimnost z utemeljitvijo, da je s prekinitvijo zasedanj Narodne skupščine izvedla državni udar, in zahtevali takojšen izredni sklic.⁷⁴ Razen skupnega nagovora ljudstvu je vsaka od strank Opozicijskega bloka izdala samostojne razglase svojim volivcem - poslanci Jugoslovanskega kluba so izpostavili vprašanje notranje državne ureditve in pravico do samoodločbe naroda ter pozivali na ponovno vzpostavitev ustavnosti in parlamentarizma.⁷⁵ "*Po mojih mislih je to revolucija od zgoraj,*" je prekinitev zasedanj Narodne skupščine komentiral Korošec in pozval k borbi za ohranitev državne suverenosti,⁷⁶ stališču o neustavnosti političnega položaja pa se je po pisanju *Slovenca* pridružil tudi ugledni pravni teoretik in profesor ustavnega prava na beograjski univerzi Slobodan Jovanović.⁷⁷ Pašić je zahtevo po samoodločbi naroda v razglasu Jugoslovanskega kluba kasneje ocenil kot prelomno dejanje v razvoju vladne krize, po katerem ni bilo več mogoče vzpostaviti konstruktivnih odnosov med vlado in vodstvom Opozicijskega bloka.⁷⁸

⁶⁸ Slovenec, 11. 5. 1924, str. 1, Predpogoji opozicijskega bloka za koncentracijsko vlado; Purivatra, Jugoslavenska muslimanska organizacija, str. 174.

⁶⁹ Slovenec, 20. 4. 1924, str. 1, Korošec o krizi.

⁷⁰ Slovenec, 26. 4. 1924, str. 3, Shod SLS v Mariboru; Straža, 28. 4. 1924, str. 3, Izvršilni odbor SLS v Mariboru; Straža, 30. 4. 1924, str. 3, Štajerske novice; Slovenski gospodar, 30. 4. 1924, str. 3, Naši poslanci med narodom; Straža, 5. 5. 1924, str. 1, Boj za demokracijo.

⁷¹ Krleža Miroslav: Deset krvavih let in drugi politični eseji. Ljubljana 1962, str. 251-252.

⁷² Slovenec, 20. 5. 1924, str. 1, Davidovičeva večinska vlada odklonjena; Pašičev mandat za poslovno vlado brez večine.

⁷³ Gligoričević, Parlament i političke stranke, str. 164-165; Đorđe Stanković: Nikola Pašić u Narodnoj skupštini. Beograd 1998, str. 320-327.

⁷⁴ Straža, 23. 5. 1924, str. 1, Proglas opozicije; Slovenec, 31. 5. 1924, str. 2, Slovenskemu, hrvatskemu in srbskemu narodu!

⁷⁵ Slovenec, 31. 5. 1924, str. 1, Slovenskemu narodu!

⁷⁶ Slovenec, 29. 5. 1924, str. 1, Izjave vodilnih politikov o položaju.

⁷⁷ Slovenec, 1. 6. 1924, str. 1, Slobodan Jovanović o parlamentarizmu.

⁷⁸ Nikola Pašić je v Narodni skupščini med drugim povedal: "*A posle proglašenja zajedničkog, koji je objavljen, a naročito posle proglašenja Korošćeve Ljudske stranke, u kome se traži samoopredeljenje*

SLS je bila poleti 1924 podvržena hudim pritiskom oblasti, kar se je odražalo v prepovedih strankinih zborovanj, zaplembah edicij *Slovenca* ipd.⁷⁹ Za preganjanja je bilo odgovorno in najbolj zainteresirano vodstvo Slovenske demokratske stranke, medtem ko se je Korošec z vodstvom druge vladne partnerice - Narodne radikalne stranke - srečeval na neuradnih pogovorih za vstop v vlado, saj je ministrski predsednik napovedoval skupščinske volitve. Naraščajoča politična moč združenih opozicijskih strank je zmanjševala verjetnost o razpisu volitev: po verifikaciji poslanskih mandatov Hrvatske republikanske seljačke stranke je Opozicijski blok štel 145 poslancev⁸⁰ od 312 v Narodni skupščini, kar je pomenilo številčno in politično eno najmočnejših opozicijskih skupin v letih 1923-1929.⁸¹

Pričakovanje voditeljev bloka, da bodo dobili mandat za sestavo vlade, je zmanjševalo interes vodstva SLS za sodelovanje z Narodno radikalno stranko, ki ni bila pripravljena sprejeti strankinega avtonomističnega programa.⁸² Članstvo v Opozicijskem bloku je bilo v dani situaciji najugodnejša politična usmeritev, posebno ker se niso uresničila pričakovanja Korošca, da bo vodstveni Pašičev položaj v Narodni radikalni stranki prevzel predsednik Narodne skupščine Ljubomir Jovanović, po smrti Stojana Protića aprila 1924 glavni zagovornik politike narodnega sporazuma in zaveznik SLS v Narodni radikalni stranki.⁸³ Trden strankin opozicijski položaj je dokazovala dejavnost in odločno opozicijsko stališče Jugoslovanskega kluba ob ratifikaciji Rimskega sporazuma, ki je bilo v prvi vrsti odziv na prevladujoč Pašičev položaj v notranji politiki jugoslovanske države.⁸⁴

Slovenaca, Hrvata i, uklanjaju se i poslednje sumnje o tome, da su se solidarisale sve opozicione stranke u složnom radu na promeni ustava, samo bi opozicija, pre toga želela, da im Kruna poveri sastav novog Kabineta sa izbornim mandatom, da bi pripremili preduslove za promenu ustava i jednostavnog uređenja naše države, a posle toga osigurali pobjedu svojim težnjama." Stanković, n.d., str. 333.

⁷⁹ Slovenec, 25. 6. 1924, str. 2, Sklepi Jugoslovanskega kluba; Jutro, 6. 7. 1924, str. 1, Kako Korošec v Beogradu laže; Slovenec, 8. 7. 1924, str. 3; Jutro, 10. 7. 1924, str. 2, Zakaj konfiscirajo Slovenca; Slovenski gospodar, 17. 7. 1924, str. 1, Žerjavov boj za oblast.

⁸⁰ Formalno je Opozicijski blok po oblikovanju Samostojne demokratske stranke in priključitvi njenih 15 poslancev Narodnemu bloku Nikole Pašića štel 75 poslancev, saj je bila HRSS Opozicijskemu bloku samo idejno privržena. Gligorijević, Demokratska stranka, str. 362.

⁸¹ Primerjaj statistiko volitev v Narodno skupščino za leto 1923, Čulinović, n.d., I., str. 406.

⁸² Straža, 9. 7. 1924, str. 1, Petdesetdnevno pričakovanje volilnega mandata; Straža, 11. 7. 1924, str. 1, Opozicija kaže pravo pot.

⁸³ NAL, fond A. B. Jeglič, 12. 1. 1923; Stenografske beleške Narodne skupščine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, št. 49/22. 7. 1925, 40. redno zasedanje, str. 496-501, Govor Antona Sušnika ob sprejemanju deklaracije vlade Nikole Pašića; Stenografske beleške Narodne skupščine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, št. 52/25. 7. 1925, 43. redno zasedanje, str. 550-558, Govor Ljubomirja Jovanovića ob sprejemanju deklaracije vlade Nikole Pašića; Slovenec, 15. 5. 1923, str. 1, Ljuba Jovanović predsednik skupščine; Slovenec, 15. 4. 1924, str. 1, Močna delovna vlada na vidiku; Slovenec, 20. 4. 1924, str. 1, Dr. Korošec o krizi; Jutro, 3. 7. 1924, str. 1, Značenje Pašičevih avdijenc; Jutro, 3. 7. 1924, str. 1, Nezaupanje napram klerikalcem; Slovenec, 6. 7. 1924, str. 1, Seja načelnikov opozicije sklicana v torek; Slovenski narod, 13. 7. 1924, str. 1, Politične halucinacije klerikalcev; Jutro, 20. 7. 1924, str. 1, Koroščeva formula; Slovenski narod, 20. 7. 1924, str. 2, Posvetovanja Ljube Jovanovića; Slovenski narod, 22. 7. 1924, str. 1-2, Klerikalci so pripravljene za vstop v vlado; Pašić ne misli odstopiti; Slovenski narod, 23. 7. 1924, str. 1, Ljuba Jovanović za Pašičevo politiko; Slovenski narod, 26. 7. 1924, str. 1, Pašić ali Jovanović?; Dr. Korošec in Ljuba Jovanović; Slovenski narod, 27. 7. 1924, str. 1, Odločilna seja glavnega odbora NRS; Slovenec, 21. 10. 1924, str. 2, Izvolitev predsedstva Narodne skupščine; Slovenec, 14. 2. 1925, str. 1, Ljuba Jovanović pri dr. Korošču; Slovenec, 14. 2. 1925, str. 1, Ljuba Jovanović pri Pašiću; Jutro, 15. 2. 1925, str. 1, Gospod Korošec noče v koalicijo z radikali; Jutro, 17. 2. 1925, str. 1, Klerikalci bi radi v vlado za vsako ceno; Jutro, 25. 7. 1925, str. 1, Senzacionalna izjava Ljube Jovanovića; Slovenec, 26. 4. 1926, str. 1, Zgodovinska seja radikalne stranke; Hohnjec Josip: O ustavi naše države. V : Slovenci v desetletju 1918-1928 : Zbornik razprav iz kulture, gospodarske in politične zgodovine. Ljubljana 1928, str. 314.

⁸⁴ Slovenec, 16. 1. 1924, str. 1, Ozadje italijansko-jugoslovanske alijanse; Straža, 16. 1. 1924, str.

Trenja med vladnim Narodnim in Opozicijskim blokom so omogočila okrepljeno dejavnost komunistov, ki so se 1. junija 1924 v Trbovljah silovito spopadli s pristaši bojne in teroristične organizacije Jugoslovanske/Samostojne demokratske stranke ORJUNA (Organizacija jugoslovanskih nacionalistov). Dogodek je povečal nevarnost socialnih nemirov v državi in okrepil dejavnost strank Opozicijskega bloka posebno potem, ko je vlada pričela zbirati dokazno gradivo za obtožnico o veleizdaji proti Stjepanu Radiću, ker je 1. julija 1924 priključil Hrvatsko republikansko seljačko stranko komunistični Kmečki internacionali s sedežem v Moskvi.⁸⁵ Voditelji Opozicijskega bloka so zaradi razsežnosti trboveljskega spopada, ki je zahteval devet žrtev, ponovno zahtevali izredni sklic Narodne skupščine. V SLS so upali na razpust ORJUNE, zato so obsodili ravnanje njenega vodstva, sodnemu preganjanju vodstva Hrvatske republikanske seljačke stranke pa so nasprotovali, saj so se zavedali vloge njenih poslancev za skupno politiko Opozicijskega bloka.⁸⁶ Pašić je bil prisiljen razmišljati o rekonstrukciji vlade; 17. julija 1924 je podal svoj odstop z utemeljitvijo, da ni mogoče vzpostaviti sodelovanja s predstavniki parlamentarne opozicije, ki se niso bili pripravljene odpovedati zahtevam po reviziji ustave in vstopiti v koncentracijsko vlado skupaj s Pribičevićem.⁸⁷

Zaradi zaostrovanja politike Opozicijskega bloka in velike finančne krize (depreciacija dinarja), ki jo je povzročila politična kriza, se je kralj odločil za zamenjavo režima.⁸⁸ Med koalicijskimi pogajanjmi se je kot posebno odmevna pojavljala vladna kombinacija med vodstvi Samostojne demokratske, SLS in Narodne radikalne stranke (brez Pašića), vendar so se (deloma neuradni) pogovori odvijali samo med predstavniki slednjih dveh, saj med Korošcem in Pribičevićem ni prišlo do nikakršnih uskladitev političnih stališč.⁸⁹ Predstavniki Opozicijskega bloka so 27. julija 1924 pod Davidovičevim predsedstvom sestavili vlado,⁹⁰ v katero je vstopila tudi skupina Neodvisnih radikalcev,⁹¹ vlado pa so podpirali poslanci

1, Sporazum z Italijo; Slovenec, 22. 1. 1924, str. 1, To ni sporazum; Protest dr. Korošca pri Pašiću; Slovenec, 23. 1. 1924, str. 1, Resolucija dr. Korošca in dr. Spahe; Slovenec, 24. 1. 1924, str. 1, Jugoslovanski klub proti pogodbi vlade z Italijo.

⁸⁵ Slovenec, 3. 6. 1924, str. 1, Kri v Trbovljah; Krvava nedelja v Trbovljah; Jutro, 10. 7. 1924, str. 1, Razkrita tajna komunistična organizacija; Gligorijević, Parlament i političke stranke, str. 166, 170.

⁸⁶ Slovenec, 4. 6. 1924, str. 2, Brzjovav opozicionalnih voditeljev na kralja; Straža, 6. 6. 1924, str. 1, V znamenju brezzakonstva; Slovenec, 26. 6. 1924, str. 1, Parlamentarni ukrepi Jugoslovanskega kluba; Straža, 9. 7. 1924, str. 1, Petdesetdnevno pričakovanje volilnega mandata.

⁸⁷ Slovenec, 5. 7. 1924, str. 1, Konferenca opozicionalnega bloka; Slovenec, 10. 7. 1924, str. 1, Opozicija zahteva izredno sklicanje Narodne skupščine; Slovenec, 18. 7. 1924, str. 2, Pašić demisioniral; Stanković, n.d., str. 333.

⁸⁸ Gligorijević, Demokratska stranka, str. 384-385.

⁸⁹ Jutro, 18. 7. 1924, str. 1, Konsternirana opozicija; Slovenec, 19. 7. 1924, str. 1, Jovanović bodoči predsednik vlade; Slovenec, 20. 7. 1924, str. 1, Kralj za mir, zakonitost in sporazum; Jutro, 20. 7. 1924, str. 1, Klerikalci vsiljujejo homogeni režim; Jutro, 24. 7. 1924, str. 1, Klerikalna kombinacija propadla.

⁹⁰ Straža, 28. 7. 1924, str. 1, Nova vlada.

⁹¹ Skupino disidentov Narodne radikalne stranke je vodil Stojan Protić, Nastas Petrović pa je kot član in kraljev zaupnik v Davidovičevi vladi prevzel pomemben resor notranjega ministrstva. V SLS so bili skupini izjemno naklonjeni, saj so spričo Pašićevih centralističnih teženj le v njej videli možnost uresničitve politike narodnega sporazuma. Straža, 7. 7. 1924, str. 1, Srbska obsodba Pašićeve politike; Slovenec, 22. 7. 1924, str. 1, Posvetovanja politikov; Vladimir Maček: Memoari, Zagreb 1992, str. 67.

Zemljoradniške in Nemške stranke ter Džemijeta.⁹² Štiri mesta so ostala prazna in namenjena predstavnikom Hrvatske republikanske seljačke stranke. Podpredsednik Hrvatske republikanske seljačke stranke Vladimir Maček je konec julija 1924 vladi v skladu z Radićevimi navodili priznal legitimnost in izrekel pripravljenost stranke za sodelovanje v njej. Pogajanja so uspešno potekala ves september 1924, nato pa jih je vodstvo stranke 6. oktobra 1924 ob nastopu vladne krize prekinilo. Kot razlog so navedli neizpolnjevanje zahtev Hrvatske republikanske seljačke stranke, še naprej pa so zagotavljali podporo Davidovićevi vladi.⁹³

V programski deklaraciji z 12. avgustom 1924 je bila kot glavna naloga vlade opredeljena umiritev notranjepolitičnih razmer in sklenitev narodnega sporazuma.⁹⁴ V načrtu njenega dela je bila pospešitev samouprave v ustavnih okvirih z izvedbo občinske samouprave in volitvami v občinske organe, enakomerna porazdelitev davčnih bremen ter izdelava nekaterih zakonskih predlogov, med katerimi sta najvažnejše mesto zasedala predlog zakona proti korupciji in predlog zakona o invalidih.⁹⁵ Oblikovanje Davidovićeve vlade ni bilo le posledica notranjepolitičnih razmer v Kraljevini SHS, temveč tudi kraljev odgovor na spremenjene politične razmere v Evropi, ki so pripeljale do mednarodnega priznanja Zveze sovjetskih socialističnih republik. V Veliki Britaniji je v začetku leta 1924 vlado prevzel laburistični prvak James Ramsay Macdonald, v Franciji pa nekaj mesecev za tem levo-radikalni prvak Édouard Herriot.⁹⁶ V Opozicijskem bloku so bile pred prevzemom oblasti leta 1924 opazne republikanske ideje, načela angleške in francoske levičarske politike pa so bila sprejeta tudi v program Davidovićeve vlade (npr. prizadevanje za vzpostavitev diplomatskih odnosov z Zvezo sovjetskih socialističnih republik); evropsko pomirjevalno politiko so pozdravljali tudi v SLS.⁹⁷ Vlada je uživala podporo komunistične Neodvisne delavske stranke Jugoslavije, zaradi naštetega pa jo imenujem tudi vlada meščanske leve;⁹⁸ Davidović je prednosti levičarske politike po volitvah v Narodno skupščino leta 1927 pojasnjeval podmladku v Demokrski stranki: "*Idite što više ulevo, deco! Na leviici nemamo neprijatelja.*"⁹⁹

⁹² Hrvoje Matković: Svetozar Pribičević i Samostalna demokratska stranka do šestojanuarske diktature. Zagreb 1972, str. 150.

⁹³ Mikuš, Slovenci v stari Jugoslaviji, str. 295 in 297; Gligorijević, Demokratska stranka, str. 419; isti, str. 170-173.

⁹⁴ Slovenec, 7. 8. 1924, str. 1-2, Vladna deklaracija.

⁹⁵ Slovenec, 6. 8. 1924, str. 1, Program nove vlade; Slovenec, 7. 8. 1924, str. 1-2, Vladna deklaracija; Jutro, 7. 8. 1924, str. 2, Program Davidovićeve vlade; Domoljub, 20. 8. 1924, str. 1, Kako daleč smo?.

⁹⁶ Gligorijević, Demokratska stranka, str. 384-385, 404-405.

⁹⁷ Slovenec, 29. 7. 1924, str. 1, Program nove vlade; Slovenec, 30. 7. 1924, str. 1, Zunanja politika evropske demokracije; Straža, 30. 7. 1924, str. 1, Iz delovanja nove vlade; Domoljub, 15. 10. 1924, str. 1, Mak Donald in njegov padec; Straža, 30. 7. 1924, str. 2, Macdonaldova miroljubnost; Slovenski gospodar, 24. 11. 1927, str. 1-2, Pogodba s Francijo in njen pomen - govor dr. Hohnjeca na zboru SLS.

⁹⁸ Kot meščansko leviico je stranke Opozicijskega bloka do oblikovanja Bloka narodnega sporazuma in kmečke demokracije po skupščinskih volitvah leta 1925 poimenoval Branislav Gligorijević v navedeni monografiji, str. 159, 166 in 196.

⁹⁹ Slovenec, 16. 9. 1927, str. 1, Vlada se rekonstruira; Milan Stojadinović: Ni rat ni pakt. Rijeka 1970, str. 185.

Ker se je vlada v Narodni skupščini predstavila kot antipod predhodnega Pašičevega režima, sta ji Samostojna demokratska in Narodna radikalna stranka napovedali ostro opozicijsko držo, vidno že med razpravo o vladni deklaraciji.¹⁰⁰ Pašić je izrazil zadržanost do kraljevega "eksperimenta s protidržavnimi elementi", kot je poimenoval predstavnike nove vlade, v času njenega obstoja pa je bojkotiral zasedanja Narodne skupščine.¹⁰¹ "Novi kabinet je politični monstrum," so zapisali tudi v ljubljanskem demokratskem *Jutru*,¹⁰² Pribičević pa je ocenil, da vlada ni sestavljena na podlagi narodnega sporazuma, saj v njej ni Srbov, oba pomembna gospodarska resorja pa sta v rokah Slovencev.¹⁰³ Očitek prvaka Samostojne demokratske stranke je bil neutemeljen, saj so se po ustaljeni praksi mesta v vladi med koalicijskimi strankami razdeljevala proporcionalno glede na število poslancev posamezne stranke v Narodni skupščini.¹⁰⁴ Demokratska stranka je imela po odhodu Pribičevićevih pristašev v Narodni skupščini 36 poslancev, Jugoslovanska muslimanska organizacija 18, SLS pa 20;¹⁰⁵ od 16 vladnih resorjev je zasedla tri: ob ministrstvu za prosveto še ministrstvo za agrarno reformo (Ivan Vesenjajk) in ministrstvo za promet (Anton Sušnik).¹⁰⁶

Za vodstvo Samostojne demokratske stranke je bil najbolj sporen prosvetni resor, ki ga je Korošec prevzel od Pribičevića, saj je upravičeno pričakovalo uresničevanje točk katoliškega kulturnega programa SLS o organizaciji državnega šolstva, ki so jih povzeli tudi razpravljavci šolskega odseka na 5. katoliškem shodu v Ljubljani. Nanašale so se na zahtevo o izvajanju vzgoje in izobraževanja otrok v duhu vrednot Katoliške cerkve, o obveznem verouku pod nadzorstvom Katoliške cerkve, subvencioniranju zasebnih (katoliških) izobraževalnih ustanov.¹⁰⁷ Korošec kot minister za prosveto ni zavzel jasnega stališča glede poučevanja verouka v državnih šolah.¹⁰⁸ Z izjemo zahtevanega zaupniškega mesta v ljubljanski prosvetni upravi se je ob prevzemu funkcije v skladu z vladnim programom odrekel kadrovskega zamenjavam na pomembnejših mestih v šolski upravi. Čeprav je avgusta 1924 z dekretom ustavil vsa premeščanja učiteljev,¹⁰⁹ je Korošec v kratkem obdobju

¹⁰⁰ Slovenski narod, 29. 7. 1924, str. 2, Radikalna stranka in samostojni demokrati za energično opozicijo; Slovenec, 9. 8. 1924, str. 1, Spopad v zbornici.

¹⁰¹ Stanković, n.d., str. 343.

¹⁰² Štajerski demokratski prvak Vekoslav Kukovec je medtem izražal naklonjenost Davidovičevi vladi. Poudarjal je, da "ne kaže izkušnega narodnega borca Ljubo Davidovića zaradi nove taktike o sporazumu s Hrvati preklinjati, niti Korošca nepatriotizma sumničiti". Doživel je ostro kritiko v *Jutru*, zaradi česar je izstopil iz vodstva, leta 1926 pa tudi iz stranke. Pokrajinski arhiv Maribor (dalje PAM), fond Vekoslav Kukovec, Predavanje na javnem shodu v Ljutomeru 31. marca 1935; *Jutro*, 28. 7. 1924, str. 1, Vlada federalističnega bloka.

¹⁰³ Stenografske beleške Narodne skupščine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, št. 5/11. 8. 1924, str. 96-109; *Jutro*, 12. 8. 1924, str. 2, Deklaracijska debata na višku.

¹⁰⁴ Mužić, n.d., str. 175.

¹⁰⁵ Čulinović, n.d., II., str. 295.

¹⁰⁶ Po pričevanju škofa Jegliča sta se za ministrski mesti ob Sušniku in Vesenjaku potegovala Janko Brejc in Andrej Gosar, ki nista imela podpore Anton Korošca. NAL, A. B. Jeglič, Dnevnik, 20. 11. 1924.

¹⁰⁷ Stenografske beleške Narodne skupščine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, št. 5/11. 8. 1924, str. 96-109; Slovenec, 7. 11. 1923, str. 2, Resolucije zbora zaupnikov SLS; *Jutro*, 12. 8. 1924, str. 2, Deklaracijska debata na višku; Slovenec, 4. 4. 1925, str. 1, Program Slovenske ljudske stranke; Resolucije šolskega odseka. V: Peti katoliški shod v Ljubljani, Ljubljana 1923, str. 318-319.

¹⁰⁸ *Jutro*, 5. 8. 1924, str. 2, Korošec o svojih namerah.

¹⁰⁹ Koroščevo navodilo pristojnim službam na ministrstvu za prosveto s 1. 8. 1924 se glasi: "Odeljenje za Prosvetu i Vere, Ljubljana. Obustavite sva nameštanja i premeštanja učitelja i profesorja te akta odmah vratite ministarstvu. Načelnik mi je za izvršenje tog naredjenja lično odgovoran. Dr. Korošec." ASCG, fond Ministarstvo prosvete (št. fonda 66 - dalje ASCG 66), fasc. 64/169.

Davidovićeve vlade v skladu z običajno prakso ob menjavi oblasti dejavno posegel tudi na področje kadrovske politike v državni upravi.¹¹⁰ Ukinil je uredbo Pribičevićevega predhodnika o obvezni sokolski telovadbi v šolah in ponovno uvedel katoliške marijanske kongregacije.¹¹¹ Hkrati je v očeh italijanske diplomacije veljal za politika, ki preprečuje otopletev jugoslovansko-italijanskih odnosov.¹¹²

Veliki župan mariborske oblasti Otmar Pirkmajer je nekaj dni pred svojo odstavitvijo pisal slovenskemu prvaku Samostojne demokratske stranke Gregorju Žerjavu: "*Imam besedo (kralja Aleksandra, op. a.), da penzioniranje ne bo podpisano.*"¹¹³ Potrditev Franca Vodopivca in Teodorja Šporna za nova velika župana mariborske in ljubljanske oblasti na seji vlade 29. julija 1924 je tako povzročilo dodatno zaostritev odnosov med SLS in Samostojno demokratsko stranko.¹¹⁴ Imenovanje velikih županov mariborske in ljubljanske oblasti iz lastnih vrst je bila ena izmed temeljnih zahtev vodstva SLS in poglobitni razlog, da je Korošec v vladi želel prevzeti resor ministrstva za notranje zadeve (kar je kralj zavrnil).¹¹⁵ S tem je SLS prevzela oblast v Sloveniji, nadaljnje prizadevanje njenih predstavnikov pa je bilo usmerjeno v imenovanje velikega župana, ki bi bil pristojen za obe slovenski oblasti.¹¹⁶

Po sprejetju deklaracije vlade 12. avgusta 1924 so bile seje Narodne skupščine odložene do 11. oktobra 1924. Prekinitev zasedanja je slabo vplivala na položaj vlade in zmanjševala njeno storilnost, kar so v SLS prikazovali kot posledico "*administrativne anarhije*" prejšnje vlade.¹¹⁷ Iz vrst Demokratske stranke so prihajala poročila o nehomogenosti interesov koalicijskih partneric, še zmeraj pa so bili tudi nezasedeni štirje ministrski položaji za predstavnike Hrvatske republikanske seljačke stranke.¹¹⁸ General Stevan Hadžić je 8. oktobra 1924 odstopil z mesta ministra za vojsko in mornarico z utemeljitvijo, da je vodstvo Hrvatske republikanske seljačke stranke s Radićem na čelu načrtno spodkopavalo njegovo avtoriteto, zaradi česar ne more več zagotavljati reda in enotnosti v vojski.¹¹⁹ Izzvana vladna kriza je bila delo Pašića - ministra za vojsko in mornarico je po

¹¹⁰ Slovenec, 7. 8. 1924, str. 1, Vladna deklaracija; Slovenski narod, 31. 7. 1924, str. 1, Personalna ukazna politika nove vlade; Jutro, 31. 7. 1924, str. 2, Uradništvo in klerikalci; Prva zmaga klerikalne avtonomije; Jutro, 17. 9. 1924, str. 2, Koroščeva učiteljska imenovanja; Jutro, 23. 9. 1924, str. 1, E. Gangl - žrtev klerikalne persekucije; Jutro, 24. 9. 1924, str. 1, Korošec hiti s poklerikalenjem šol; Slovenski narod, 12. 10. 1924, str. 1, Prosvetna politika dr. Korošca; Slovenec, 29. 10. 1924, str. 1, Ukazi iz prosvetnega ministrstva.

¹¹¹ NAL, A. B. Jeglič, Dnevnik, 18. 11. 1924; Jutro, 24. 9. 1924, str. 1, Korošec hiti s poklerikalenjem šol; Slovenec, 24. 9. 1924, str. 2, Potreben ukrep prosvetnega ministra; Boj za obstoj in svobodo Slovenije, Tajništvo Slovenske ljudske stranke, Ljubljana 1924, str. 54-56; o Koroščevi dejavnosti na položaju ministra za prosveto v vladi Ljubomirja Davidovića v Ervin Dolenc: Kulturni boj. Slovenska kulturna politika v Kraljevini SHS 1918-1929. Ljubljana 1996, str. 194-198.

¹¹² Gilbert In der Maur, Der Weg zur Nation; Jugoslawiens Innenpolitik 1918-1938. Stojadinovic als Vollstrecker, Berlin - Wien - Zürich 1938, str. 96, 116.

¹¹³ Arhiv Republike Slovenije, fond Gregor Žerjav (sign. fonda AS 1655), Pismo Otmarja Pirkmajerja z dne 13. 8. 1924.

¹¹⁴ Jutro, 1. 8. 1924, str. 1, Seja ministrskega sveta.

¹¹⁵ PAM, fond Franjo Žebot, AŠ 1, Seja izvršilnega odbora SLS v Ljubljani, 29. julij 1924.

¹¹⁶ Slovenec, 6. 8. 1924, str. 1, Veliki župan celokupne Slovenije imenovan; Straža, 8. 8. 1924, str. 9, Ustavljena centralistična delitev Slovenije.

¹¹⁷ Straža, 18. 8. 1924, str. 1, Velike in težke naloge nove vlade; Straža, 20. 8. 1924, str. 1, Odgoditev parlamenta; Gligorijević, Parlament i političke stranke, str. 175.

¹¹⁸ Jutro, 17. 8. 1924, str. 1, Vladinovci med seboj; Jutro, 4. 9. 1924, str. 1, Senzacionalne Davidovićeve izjave.

¹¹⁹ Jutro, 12. 10. 1924, str. 2, Besedilo ostavke vojnega ministra Hadžića.

ustaljeni praksi imenoval kralj -, kar je Davidoviću preprečilo imenovanje novega ministra in rešitev krize vlade.¹²⁰ O Pašičevi vpletenosti v kraljevo pobudo o rekonstrukciji vlade so bili prepričani tudi voditelji vladnih strank.¹²¹

Še ne trimesečno obdobje vlade meščanske levice so v SLS želeli kar najdejavneje izrabiti za utrditev svojega položaja na političnem, gospodarskem in kulturnem področju. Že pred prihodom na oblast so skušali povečati vpliv na pravosodje, saj je bilo med sodniki in državnimi pravdniki v Sloveniji po internih podatkih strankinega tajništva le 8% njenih pristašev.¹²² Po vstopu v vlado so sodelovali v vladnih kadrovskih premestitvah v državni upravi, ponovno pa so skušali doseči tudi razpustitev ORJUNE.¹²³ Na področju gospodarstva je bil pomemben prevzem vodenja stanovske organizacije za kmete Kmetijske družbe v Ljubljani.¹²⁴ Člani vlade iz SLS so skušali v sodelovanju z ministrom za finance Mehmedom Spahom znižati davčne obremenitve v Sloveniji na način, da bi se stopnja najmanjšega obdavčljivega dohodka, tako imenovanega eksistenčnega (fiziološkega) minimuma, zvišala do te mere, da bi bili delavci, mali obrtniki in mali ter srednji kmetje oproščeni plačevanja davka od dohodnine.¹²⁵ Ob prevzemu resorja za agrarno reformo so upali predvsem na pospešitev razlastitvenih postopkov in razdelitev kmetijskih zemljišč za povečano socialno varnost kmečkega prebivalstva.¹²⁶ Anton Sušnik je kot minister za promet deloval za obnovev železniške infrastrukture v državi, med drugim je pospešil izgradnjo železniške proge Ormož-Ljutomer-Murska Sobota.¹²⁷ Delo ministrov Vesenjaka in Sušnika so od jeseni 1924 budno spremljali predvsem v Samostojni kmetijski stranki¹²⁸ - ob nastopu vlade so izražali začudenje nad dejstvom, da resorja za kmetijstvo ni prevzel član Jugoslovanske kmetijske zveze - katoliške stanovske organizacije.¹²⁹

¹²⁰ Stojadinović, n.d., str. 184.

¹²¹ NAL, A. B. Jeglič, Dnevnik, 20. 10. 1924; Slovenec, 11. 10. 1924, str. 1, Zahteva po razširjenju koalicije; Slovenec, 15. 10. 1924, str. 1, Brezplodni razgovori o širši koncentraciji; Jutro, 16. 10. 1924, str. 1, Dogodki pred demisijo.

¹²² PAM, fond Anton Korošec, AŠ 4, Pismo z dne 6. 10. 1924; Straža, 10. 3. 1924, str. 1, O razmerah pravosodja; Straža, 12. 3. 1924, str. 1, Položaj pravosodja.

¹²³ Slovenec, 26. 8. 1924, str. 1, Seja ministrskega sveta; Jutro, 29. 8. 1924, str. 2, Špijonažna pisarna SLS zopet na delu; Jutro, 31. 7. 1924, str. 2, Uradništvo in klerikalci; Straža, 29. 8. 1924, str. 1, Za vlado zakona in prava; Straža, 3. 9. 1924, str. 1, Za odpravo nasilnih organizacij; Jutro, 10. 9. 1924, str. 2, Nov čin klerikalne korupcije; Jutro, 30. 9. 1924, str. 2, Korošec vizitira Orjunaše.

¹²⁴ Jutro, 30. 8. 1924, str. 2, Zločin nad Kmetijsko družbo.

¹²⁵ Slovenec, 11. 10. 1924, str. 1, Ministri proti davčnemu navijanju; Boj za obstoj in svobodo Slovenije, Tajništvo Slovenske ljudske stranke, Ljubljana 1924, str. 14.

¹²⁶ Straža, 4. 8. 1924, str. 1, Minister Vesenjaka svojemu uradništvu; Boj za obstoj in svobodo Slovenije, Tajništvo Slovenske ljudske stranke, Ljubljana 1924, str. 31-33.

¹²⁷ Anton Sušnik je 5. 8. 1924 med obiskom pri direkciji državnih železnic v Ljubljani in v Zagrebu dopisniku *Slovenca* povedal: "V glavnem sem z delovanjem zadovoljen, vendar bo treba izvršiti nekatere osebne izpremembe. [...] Seveda je jasno, da bo treba skrbeti za popravo nujnega železniškega materiala in izkoreniniti vsak poizkus korupcije, ki se je vkoreninila v prejšnjem ministrstvu." Slovenec, 6. 8. 1924, str. 1-2, Minister Sušnik za potrebe železničarskih uslužbencev; Slovenec, 6. 8. 1924, str. 2, Reparacija krivic v železničarskem resorju; Straža, 8. 8. 1924, str. 9, Iz delovanja nove vlade; Straža, 19. 11. 1924, str. 2, K otvoritvi železnice Ormož-Ljutomer-Murska Sobota; Ujedinjeni železničar, 15. 8. 1927, str. 1, Kaj je laž in kaj je resnica; Boj za obstoj in svobodo Slovenije, Tajništvo Slovenske ljudske stranke, Ljubljana 1924, str. 35-52.

¹²⁸ Kmetijski list, 15. 10. 1924, str. 1-2, Agrarna reforma in klerikalci; Kmetijski list, 22. 10. 1924, str. 1, Sarajevski list o ministru Vesenjaku; Kmetijski list, 29. 10. 1924, str. 1-2; 5. 11. 1924, str. 1; 12. 11. 1924, str. 1; 19. 11. 1924, str. 1, Minister Sušnik obtožen.

¹²⁹ Kmetijski list, 30. 7. 1924, str. 1, Nova vlada.

Anton Korošec je skušal 13. avgusta 1924 obnoviti koalicijska pogajanja s predstavniki Narodne radikalne stranke, ki so jih ti po navedbah *Jutra* zavrnili.¹³⁰ Od zmage na skupščinskih volitvah marca 1923 si je intenzivno prizadeval za mesto v vladi, ki je bilo ogroženo že kmalu po njenem nastopu. Edino zagotovilo za utrditev Davidovićeve vlade je videl v okrepitvi vladne koalicije s hrvaškimi predstavniki, zato je septembra 1924 delo podrejal političnim prizadevanjem za pristanek vodstva Hrvatske republikanske seljačke stranke na vstop v vlado.¹³¹ Ne glede na to je bilo v SLS jeseni 1924 čutiti veliko nezaupanje do Radićeve politike, ki je bilo povezano z njegovimi poskusi političnega prodora v Slovenijo in s preoblikovanjem Združenja slovenskih avtonomistov Albina Prepeluha v Slovensko republikansko stranko kmetov in delavcev. V *Domoljubu* so tako zapisali: "*Da se z Radićem skupno bijemo proti velesrbstvu, je pravilno, krivo in pogubno pa je hrvatsko svobodomiselnost stranko presajati na verna slovenska tla.*"¹³² Čeprav je Korošec sodeloval pri sestavljanju odstopne izjave, je bil odločno nasprotoval ostavki vlade, zaradi zadržanosti v uresničitev politike narodnega sporazuma pa ni odobral niti predloga predsednika vlade o razširitvi vladne koalicije.¹³³

V času vlade Davidovića poleti 1924 je politika narodnega sporazuma med Hrvati, Slovenci in Srbi, ki so ji članice Federalističnega oziroma Opozicijskega bloka sledile od skupščinskih volitev leta 1923 za doseg revizije vidovdanske ustave, doživela svoj vrhunec. Po njenem odstopu se niso povečale dejanske možnosti za ustavne spremembe, vendar je ideja sporazuma, ki je v svojem bistvu zavračala načelo narodnega unitarizma,¹³⁴ v kratkem času vlade meščanske levice dobila zanesljivo legitimacijo na najvišji državni ravni, pri tem pa je dejavno sodelovalo tudi vodstvo SLS oziroma Anton Korošec.¹³⁵

¹³⁰ *Jutro*, 15. 8. 1924, str. 1, Politična situacija postaja nevzdržna; *Jutro*, 17. 8. 1924, str. 1, Vladinovi med seboj.

¹³¹ *Slovenec*, 16. 9. 1924, str. 3, Minister Korošec v Ljubljani; *Straža*, 17. 9. 1924, str. 1, Minister za prosveto Korošec; *Domoljub*, 24. 9. 1924, str. 1, Hrvatje v vladi?.

¹³² *Domoljub*, 22. 10. 1924, str. 606-607, Radić in slovenski radičevci; *Domoljub*, 15. 10. 1924, str. 601, Masaryk, Radić in katoličani; *Domoljub*, 5. 11. 1924, str. 45, Radić in sporazum; *Slovenec*, 25. 11. 1924, str. 1-2, Volivni govor dr. Korošca; *Domoljub*, 26. 11. 1924, str. 679, Radić, republika in kralj; *Slovenski gospodar*, 27. 11. 1924, str. 1, Enotna slovenska fronta; *Straža*, 28. 11. 1924, str. 1, Kdor je Slovenec, bo šel z nami.

¹³³ PAM, fond Anton Korošec, AŠ 1, Koncept izjave o odstopu vlade Ljubomirja Davidovića; *Slovenec*, 16. 10. 1924, str. 1, Odstop Davidovićevega kabineta; *Jutro*, 16. 10. 1924, str. 1, Dogodki pred demisijo.

¹³⁴ Več o kompromisni rešitvi idejne predpostavke o nacionalnem unitarizmu v okviru vidovdanske ustave v Ferdo Čulinović: *Državnopravna historija jugoslavenskih zemalja XIX. i XX. vijeka*, 2. knjiga. Zagreb 1959, str. 271.

¹³⁵ *Jutro*, 24. 10. 1926, str. 1, Pribičević Svetozar, Narodno edinstvo ali narodni sporazum.

Mateja Ratej

THE POLICY OF NATIONAL AGREEMENT - THE SLOVENE PEOPLE'S PARTY
IN THE GOVERNMENT OF LJUBOMIR DAVIDOVIĆ

S u m m a r y

After the parliamentary elections in March 1923, the deputies of the Slovene People's Party, the Croatian Republican Peasant Party and the Yugoslav Muslim Organisation, formed the so-called Federalist Bloc and led a joint policy aimed at overthrowing the centralist regime of Nikola Pašić. By January 1924, they prepared a joint programme platform of close cooperation, which contained the demand for a revision of the Vidovdan Constitution. They also engaged in intense negotiations with Ljubomir Davidović, leader of the Yugoslav Democratic Party, regarding their participation in the opposition bloc.

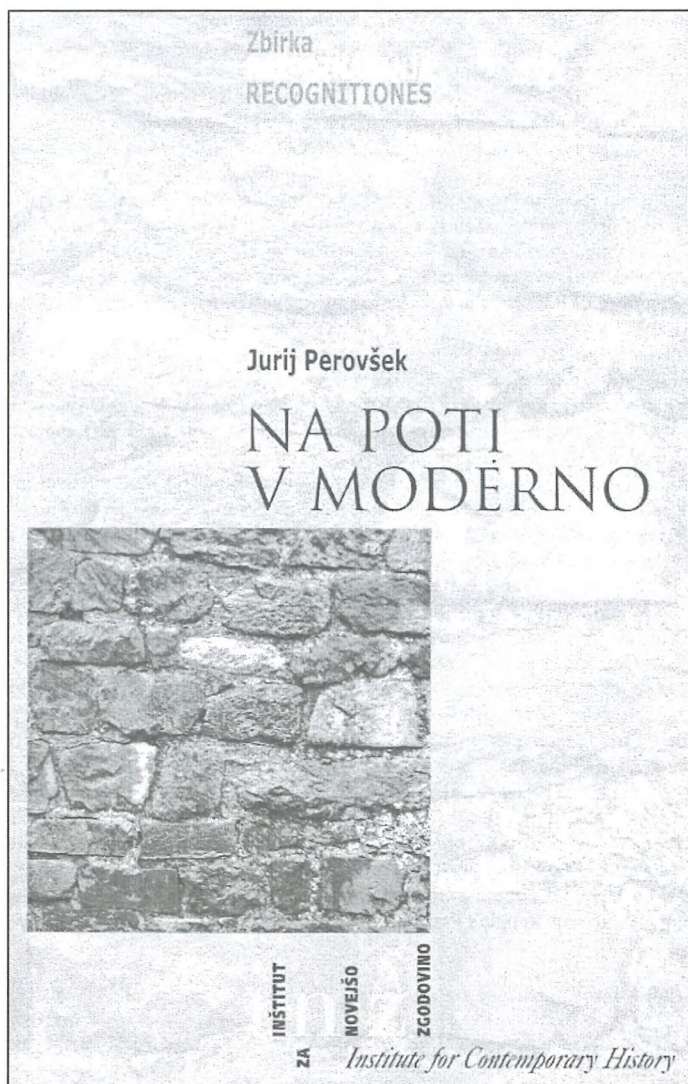
After 1921, the autonomist oriented leadership of the Slovene People's Party gradually embraced Marinković's concept of self-governments, which was to become the basis of a joint programme for the reform of state administration. The first joint enterprise of the opposition parties was in connection with the signing of the Treaty of Rome in the beginning of 1924 which, among other things, authorised the Kingdom of Italy for the annexation of Rijeka (Fiume).

In March 1924 in Belgrade, Ljubomir Davidović, Anton Korošec, Mehmed Spaho and Vojislav Marinković signed a protocol for the foundation of the Opposition Bloc. Its aim was to overthrow the Pašić regime and form a transitional government that would carry out parliamentary elections and address the issue of the state system on the basis of a revision of the Vidovdan Constitution. In mid-July 1924, faced with an intransigent policy of the Opposition Bloc and a deep financial crisis triggered by the political crisis, the King decided to replace the regime.

On 27 July 1924, the deputies from the Opposition Bloc formed a government under the leadership of Ljubomir Davidović. The new government defined as its priority the calming of the political situation in the country and the signing of a national agreement between Slovenes, Croats and Serbs. Its plans also included the promotion of self-government within the constitutional framework through the establishment of municipal governments, the execution of municipal elections, an equal distribution of taxes and the drafting of bills, most importantly, the Anti-Corruption and the Disabled Bill. The formation of the Davidović government was, at the same time, the King's response to the political changes in Europe that had brought about the international recognition of the Union of the Soviet Socialist Republics. The government, which enjoyed the support of the communist oriented Independent Workers' Party of Yugoslavia, has been dubbed 'a government of the bourgeois left' by the author of this paper for adopting the principles of the British and French left-wing politics.

In October 1924, Nikola Pašić provoked a crisis, following the resignation of General Stevan Hadžić from the post of the Army and Navy Minister. The Slovene People's Party wanted to take advantage of the less than three months rule of the new government for the consolidation of their political, economic and cultural position. The policy of national agreement reached its climax during the term of the Davidović government in Summer 1924. Although, after its resignation, the prospects for constitutional changes did not increase, their policy had gained credibility at the highest state level. The leadership of the Slovene People's Party actively participated in this.

KNJIGA ZBIRKE
RAZPOZNAVANJA / RECOGNITIONES

Cena 25 EUR